TECHNICAL TRANSACTIONS | CZASOPISMO TECHNICZNE
ARCHITECTURE | ARCHITEKTURA
6-A/2014

BOŻENA ŁEBZUCH*

THE CULTURAL AND NATURAL VALUE OF THE CALVARY IN PIEKARY ŚLĄSKIE

WARTOŚCI KULTUROWE I PRZYRODNICZE KALWARII W PIEKARACH ŚLĄSKICH

A b s t r a c t

The fine art of gardening in Poland abounds in garden layouts which place special emphasis on the theme of *the sacred* in landscape design. One of the instances in that respect is calvaries, i.e. a distinct group in the realm of sacred garden layouts that is primarily related to the Stations of the Cross and thus intended to commemorate the Passion of Jesus Christ. In addition, calvaries are designed with a view to reflecting the specific features of a given location and, in turn, emphasise the most significant natural and cultural values of the existing landscape.

Keywords: *Calvary*, *cultural values*, *natural values*

S t r e s z c z e n i e

W polskiej sztuce ogrodowej występuje wiele przykładów założeń, w których w sposób szczególny podkreśla się sacrum krajobrazowe. Jednym z przykładów takich obiektów są kalwarie. Fundacje te, będące specyficznym rodzajem sakralnych założeń ogrodowych, związane są głównie ze stacjami Drogi Krzyżowej, nawiązującymi do obchodów Męki Chrystusa. Dodatkowo, w sposób szczególny odnoszą się one do istniejącej sytuacji terenowej, przyczyniając się tym samym do podkreślenia w zastanym krajobrazie jego najważniejszych wartości – zarówno przyrodniczych, jak i kulturowych.

Słowa kluczowe: *Kalwaria*, *wartości kulturowe*, *wartości przyrodnicze*

* MSc Eng. Arch. Bożena Łebzuch, Institute of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

1. INTRODUCTION

Landscape architecture is a notion whose definition includes, among other things, dealing with garden facilities: *sacred garden layouts* indisputably belong to this group. By this term we understand a very specific kind of garden facility in which the theme of *the sacred* in a given landscape is given special emphasis.

There are a number of places all over Europe (including Poland) that display the features of planned landscape and create a sense of *the sacred*. An example in this respect might be calvaries, i.e. pilgrimage destinations, offering either extensive or exclusive pilgrimage programmes, modelled on the biblical Jerusalem and devoted to the cult of Jesus Christ or to certain religious themes (e.g. the cult of the Virgin Mary, the cult of the saints, various events described in the Bible)[1].

The calvary under investigation can be found in Upper Silesia, in the city of Piekary Śląskie (a municipal district in the Silesian Province). It is located in the central part of the city and sits on a hill called Cerekwica near the Basilica of the Blessed Virgin Mary[2]. The decision as to the location of the Basilica was by no means random: it was chosen because of the presence of the blessed image of Our Lady of Piekary. Since the 17th century, a number of pilgrims have come to Piekary Śląskie every year to see the blessed image and pray for divine grace to the Virgin Mary. This was presumably the reason why the Reverend Jan Nepomucen Alojzy Fiecek, parish priest between 1826 and 1862, decided to erect a calvary on the pilgrimage site. The calvary was meant to complement the religious programme of the sacred place, as well as to create a faithful spiritual experience of the Passion of Christ and become a new "tool" in teaching the dogmas of the Catholic faith. The construction work lasted for 27 years; the consecration ceremony took place on 21st June 1896. Nowadays, the Basilica and the calvary in Piekary Śląskie (plus several subsidiary facilities) function collectively as a well-renowned place in Upper Silesia called the Sanctuary of the Mother of Justice and Social Love[3]. Moreover, the presence of the calvary helps the local community become aware of the contribution of its natural and cultural elements to shaping the character of the local area.

2. THE AIM OF THE RESEARCH

Calvaries, as well as their origins, can be regarded as a very specific cultural phenomenon of high complexity. Various aspects of this phenomenon might be observed: religious aspects (religious worship), theological aspects (respect for the dogmas of the Catholic faith), economic aspects (revenues from pilgrimages), sociological aspects (pilgrimages as a social movement), and artistic aspects (the architecture of certain objects, chapel interiors, gardening art). Calvaries offer unique scenery; they are places where one can find peace and quiet, contemplate and meet God; finally, they can even render local artistic and architectural traditions.

---

[1] A. Mitkowska, a lecture from *Krajobrazowe fundacje kalwaryjskie*, (optional course), Kraków University of Technology, Kraków 2012.

[2] J. Górecki, *Z wdzięcznością i błaganiem u Matki Bożej Piekarskiej. Studium historyczno-pastoralne pielgrzymowania do Piekar Śląskich*, Katowice 2008, 155.

[3] J. Pawlik, *Piekary Śląskie Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej. Przewodnik*, ZET, Wrocław 2000, 31; E.A. Potempa, *100 lat kalwarii w Piekarach Śląskich*, Usługi Poligraficzno-Wydawnicze Piotr Tyrtania, Piekary Śląskie 1996, 11.

As far as garden composition is concerned, calvaries can be classified as garden shrines (a special type of landscape park, i.e. sacred pilgrimage parks). Although they were established during particular historical periods, such parks have always had their own individual character which – as a matter of fact – does not fit into any acclaimed stylistic pattern[4]. Each calvary is different and has unique features that urge individual investigation and an attempt to evaluate them; the calvary discussed in this paper is no exception in this respect.

Therefore, the major goal of the research into the calvary complex in Piekary Śląskie was to obtain data necessary to devise a design concept that would set out to restore it. The major idea of the concept was to accentuate the influence of the natural and cultural qualities of the complex in the broad sense.

3. THE EXISTING STATE OF RESEARCH

The existing state of research into the calvary of Piekary Śląskie presents itself as discussed below. There are about forty "great calvaries" across Poland; these are holy places with fairly extensive religious and pilgrimage programmes, each of them characterized by the fact that the main church and the chapels that surround it are extremely highly detailed. There are also a number of "little calvaries" which occupy smaller areas and whose pilgrimage programmes are typically limited to fourteen Stations of the Cross (it is impossible to state the exact number of such places as they are a very widespread phenomenon in Poland)[5]. Data related to the holy places mentioned above can be found in various publications[6].

As regards the calvary complex in Piekary Śląskie, there is a paucity of material that would describe it in a professional manner. Rudimentary information concerning the church and some of the chapels that belong to the complex can be found at the Provincial Heritage Monuments Protection Office in Katowice. Unfortunately, this information is most frequently restricted to the description of repairs made to the calvary facilities in the past[7]. There are also several scientific publications for the general public that present a somewhat brief profile of the complex[8]. Slightly more informative is a brochure issued for the centenary the calvary[9]. Nevertheless, there are scarcely any serious pieces of writing that provide detailed analyses of the natural and compositional features of the site. For this reason, it has proved necessary to undertake private research in order to develop a relevant design. This individual research consisted of recognising the existing landscape composition based on the available sources of historical data and a personal site inspection, as well as conducting varied analyses of the natural and cultural qualities of the site. The outcome of those procedures was a collection of data that made it possible to develop a restoration project.

---

[4] A. Mitkowska, *Polskie kalwarie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, 7.

[5] *Ibidem*.

[6] Extensive and detailed analyses of calvary-oriented issues are given special emphasis in: A. Mitkowska, *Polskie*…

[7] E. Kozłowska, D. Szumilas, *Inwentaryzacja budynku kościoła. Inwentaryzacja budowlana*, Piekary Śląskie 1994, signature: 5919, 3 (courtesy of the Provincial Heritage Monuments Protection Office in Katowice).

[8] These are mainly tourist guidebooks and informational brochures, e.g. J. Pawlik, *Piekary*…, 31; *Piekary Śląskie. Plan Sanktuarium wydany z okazji 700-lecia parafii* (informational brochure), ZET, Wrocław 2002.

[9] E.A. Potempa, *100 lat*…, 11.

4. RESEARCH DESCRIPTION

In order to present a reliable restoration concept of the calvary complex in Piekary Śląskie, it was crucial to carry out a set of pre-design analyses of the natural and cultural values of the site. These analyses made it possible to obtain information as to the architecture of the calvary, the stylistic features of the garden composition, the existing view corridors and the architectural and landscape interiors. Another important task was to recognise the pilgrimage programme of the calvary, i.e. the thematic selection and arrangement of the stations on the pilgrim pathways[10]. Based on the data gathered, vital design decisions were made and the landscape and architectural qualities of the calvary complex were classified.

The calvary of Piekary Śląskie should be ranked among the previously mentioned "great calvaries". The chapels that constitute the religious complex are, first of all, closely related to the themes of the Arrest, Trials, Passion and Death of Jesus Christ; they are accompanied by subsidiary stations devoted to various saints (e.g. St Helena's Chapel) and a set of Rosary Chapels. A typical pilgrimage route begins at *Rajski Plac* (the Paradise Square) where pilgrims are greeted and where they receive a farewell at the end of their visit.

After having investigated the calvary of Piekary Śląskie as a historical garden layout, it occurs that it is hardy possible to unambiguously associate this place with any specific stylistic period. In terms of their composition and floral elements, all calvaries tend to be rather outside the "mainstream" of the fine art of gardening; they are based on their own religiously motivated design assumptions. This is why there are garden layouts that could possibly be labelled as "prayer parks"[11].

The calvary of Piekary Śląskie has its own individual programme as well: the garden layout created in the second half of the 19th century fits rather loosely with the stylistic trends of the period. At that time, the most dominant tendency in garden design was to make the best use of natural elements (water, the lie of the land) and at the same time to eliminate building and sculptural elements[12]. From this point of view, it is possible to say that the complex in Piekary Śląskie displays some general features of the stylistic principles of the period; however, the details of its arrangement, along with various pieces of its equipment, turn out to be fairly unique. In a number of cases, Polish calvaries, including the one in Piekary Śląskie, cherish St. Francis's love of nature; this appears to be the major source of inspiration for the random deployment of places and items that symbolise the biblical Jerusalem. The stylistic features mentioned above, together with highly picturesque locations, were intended to facilitate establishing closer relations with God. The person who took responsibility for the arrangement of the chapels and pathways in Piekary Śląskie was Father Edward Schneider, a Franciscan who had spent several years in the Holy Land.

The specific arrangement of the calvary, based on the lie of the land, led to the emergence of a design concept whose key elements take into account the existing layout of the site (both geometrical and random in nature). The peak of the Cerekwica and the church that sits on it should be regarded as the central point of the whole composition (Ill. 1).

---

[10] A. Mitkowska, *Kalwaria w Werkach pod Wilnem na tle kalwarii polskich i europejskich*, Lettra – Graphic, Kraków 2008, 70.

[11] A. Mitkowska, *Kalwaria w Werkach*…, 90.

[12] L. Majdecki, *Historia ogrodów*, vol. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, 302.

Ill. 1. The church in the Calvary (photo by B. Łebzuch)

Il. 1. Kościół kalwaryjski (fot. B. Łebzuch)

It is also the centre of a set of imaginary circles which, after having been divided into segments and mapped on the ground, mark out the calvary pathways (in accordance with the religious programme of the site). These pathways are integrated into depressions in the slopes of the hill. The following geometrical elements are highlighted: the main avenue leading to the church, the view corridors related to the body of the church and the plants which grow along the Rosary Chapel pathways. The random layout, on the other hand, is accentuated by means of wildflower meadows located between particular groups of trees[13].

5. DESIGN PROCEDURE RESULTS

The design concept was meant to restore the arrangement of the site blurred by the flow of time (based on the recognised cultural and stylistic phases), make the substantial parts of the composition more visible, complete or replace the existing flora, and introduce new architectural elements (Ill. 2).

First of all, communication over the complex has been corrected by means of re-shaping the geometric design of pathways and avenues, and changing the width of certain routes. The avenue which leads to the church has been re--designed (new flower beds and symbolic gateways have been introduced) and alternations to some of the squares have been made (i.e. in front of the main entrance and at the Sixth Station of the Cross).

[13] B. Łebzuch, *Śląska Jerozolima – rewaloryzacja Kalwarii w Piekarach Śląskich*, MA Thesis, Kraków University of Technology, Faculty of Architecture, Kraków 2013, 54.

Ill. 2. The design concept (edited by B. Łebzuch)

Il. 2. Koncepcja projektowa (oprac. B. Łebzuch)

Another idea of the restoration of the complex was to the deal with its greenery. All plants that were in a poor phytosanitary condition or obscured the historical arrangement of the site, as well as the self-sown or incorrectly planted ones, needed to be removed. As already mentioned, plants along particular avenues have been re-introduced (e.g. near the Rosary Chapels – in order to frame the Rosary Way, to accentuate the squares in front of the chapels and to provide the chapel areas with shade). Architectural and landscape interiors have been made more noticeable. The area surrounding the Mount of Olives, as well as the neighbourhood of meadows and chapels, has been restored to the proper order. The calvary proper has been separated from the sanitary area by means of greenery. New groups of bushes have been introduced, the largest number being planted in the west part of the calvary (near the main entrance). A new lighting system to ensure pilgrims' convenience after sunset has been devised; it lights the church, chapels and solitary trees[14]. All the activities mentioned above were carried out as a response to the needs determined in the pre-design study with the intention of respecting the existing values of the site.

6. SUMMARY

In order to develop a reliable design concept for the restoration of the calvary of Piekary Śląskie, a series of different research procedures was required. Thanks to careful observation, it can be said the area of the calvary is characterized by

[14] B. Łebzuch, *Śląska Jerozolima…*, 73.

highly-rated historical and cultural values (understood both locally and globally). Together with the Basilica, it can be regarded as one of the more scenic and harmonious elements of the city. The area that constitutes the calvary complex is at the same time the largest planned green facility in Piekary Śląskie; hence it is arguably the most popular place to go for a stroll among its citizens. Also important is the fact that some of the animals living in the area find shelter in the calvary complex, and others come here during migration. One more aspect that merits mentioning is the architectural diversity of the site, which might be considered an educational value. Last but not least, the non-material dimension of the complex should not be forgotten. The calvary foundation in Piekary Śląskie is a place where everyone can pray – individually or collectively – and ponder over the mystery of their own salvation[15].

REFERENCES

Górecki J., *Z wdzięcznością i błaganiem u Matki Bożej Piekarskiej. Studium historyczno-pastoralne pielgrzymowania do Piekar Śląskich*, Katowice 2008.

Kozłowska E., Szumilas D., *Inwentaryzacja budynku kościoła. Inwentaryzacja budowlana*, Piekary Śląskie 1994.

Łebzuch B., *Śląska Jerozolima – rewaloryzacja Kalwarii w Piekarach Śląskich*, MA thesis, MA supervisor: Prof. PhD Eng. Arch. A. Mitkowska, co-supervisor: PhD Eng. Arch. K. Łakomy, Cracow University of Technology, Kraków 2013.

Majdecki L., *Historia ogrodów*, vol. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Mitkowska A., *Kalwaria w Werkach pod Wilnem na tle kalwarii polskich i europejskich*, Lettra – Graphic, Kraków 2008.

Mitkowska A., *Polskie kalwarie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.

Pawlik J., *Piekary Śląskie Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej. Przewodnik*, ZET, Wrocław 2000.

Potempa E.A., *100 lat kalwarii w Piekarach Śląskich*, Usługi Poligraficzno-Wydawnicze Piotr Tyrtania, Piekary Śląskie 1996.

Additional information: Mitkowska A., a lecture from *Krajobrazowe fundacje kalwaryjskie* (optional course), Cracow 2012.

---

1. WSTĘP

Architektura krajobrazu jest pojęciem mieszczącym w swojej definicji między innymi obiekty ogrodowe, do których bez wątpienia należą założenia sakralne. Stanowią one specyficzną grupę, w której w sposób szczególny podkreśleniu ulega zaistniałe w danym terenie *sacrum* krajobrazowe.

Na obszarze wielu państw europejskich (w tym również Polski) znajduje się duża liczba obiektów posiadających cechy krajobrazu komponowanego, zaznaczająca wspomniane wcześniej *sacrum*. Należą do nich między innymi kalwarie, czyli posiadające rozbudowany lub niepełny program kompleksy przestrzenne (pielgrzymkowe), które w wyjątkowy sposób nawiązują do jerozolimskich pamiątek Chrystusa albo innych wątków religijnych (np. kult maryjny czy świętych katolickich)[16].

[15] *Ibidem*, 70.

[16] A. Mitkowska, wykład w ramach fakultetu *Krajobrazowe fundacje kalwaryjskie*, Kraków 2012.

Interesującą kalwarię odnajdziemy na Górnym Śląsku w Piekarach Śląskich (województwo śląskie, powiat grodzki). Wybudowano ją w centralnej dzielnicy miasta, na wzgórzu zwanym Cerekwicą, położonym w bezpośrednim sąsiedztwie bazyliki Najświętszej Maryi Panny[17]. Miejsce powstania prezentowanego obiektu nie zostało wybrane przypadkowo. W piekarskiej bazylice znajduje się słynący łaskami Obraz NMP (Matki Bożej Piekarskiej). Do niego to, począwszy od XVII wieku, co roku przybywają liczne pielgrzymki, których głównym celem była i jest żarliwa modlitwa o potrzebne łaski za wstawiennictwem Maryi. Zapewne to z tego powodu ówczesny proboszcz piekarskiej parafii ks. Jan Alojzy Nepomucen Fiecek podjął decyzję o budowie kalwarii. Obiekt ten miał pogłębić wiarę ludzi, umożliwić im przeżywanie męki Chrystusa, tajemnicy zbawienia. Kalwaria miała niejako uzupełnić program duchowy istniejącego sanktuarium, stać się nowym „narzędziem" do nauki katolickich dogmatów. Jej budowa trwała około 27 lat (uroczysta konsekracja kościoła oraz samej kalwarii nastąpiła 21 czerwca 1896 r.). Obecnie obszar całej kalwarii i bazyliki, wraz z towarzyszącymi im obiektami, tworzy słynne górnośląskie Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej[18]. Dodatkowo obecność kalwarii w znaczący sposób uzmysławia mieszkańcom miasta rolę, jaką w kształtowaniu przestrzeni odgrywają kulturowe oraz przyrodnicze elementy.

2. CEL BADAŃ

Kalwarie, procesy ich powstania, stanowią wyjątkowe zjawisko kulturowe o dużym stopniu komplikacji i złożenia. Daje się w nim zauważyć zarówno aspekty religijne (kult religijny), teologiczne (poszanowanie dogmatów wiary), ekonomiczne (zyski z pielgrzymek), socjologiczne (ruch pielgrzymkowy), jak też artystyczne (architektura obiektów, wyposażenie kaplic, sztuka ogrodowa). Dzięki temu możemy mówić o swoistym fenomenie tego typu założeń. Są one miejscami wyciszenia, kontemplacji, szczególnego spotkania z Bogiem, a nawet tradycją artystyczną danego regionu. Pod względem kompozycji ogrodowej kalwarie można zaliczyć do założeń tworzących grupę sanktuariów-ogrodów (specyficzną odmianę parków krajobrazowych, tj. parki sakralno-pielgrzymkowe). Osadzane w różnych epokach bądź okresach historycznych, od samego początku posiadały swój indywidualny charakter, tak naprawdę niewpisujący się w żadne szczegółowe wzorce stylowe[19]. Każda kalwaria jest inna, posiada swoje oryginalne cechy, które wymagają zbadania i przeprowadzenia próby ich wartościowania. Nie inaczej stało się w przypadku omawianego obiektu.

Głównym celem badań nad obiektem było zatem uzyskanie niezbędnych informacji, które posłużyły do opracowania koncepcji rewaloryzacji założenia. Koncepcja ta w znaczącym stopniu zawierała w sobie treści związane z jednoczesnym wyróżnieniem, zaakcentowaniem roli, jaką w fundacji pełnią szeroko pojęte wartości przyrodnicze i kulturowe.

---

[17] Ks. J. Górecki, *Z wdzięcznością i błaganiem u Matki Bożej Piekarskiej. Studium historyczno-pastoralne pielgrzymowania do Piekar Śląskich*, Katowice 2008, 155.

[18] Ks. J. Pawlik, *Piekary Śląskie Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej. Przewodnik*, ZET, Wrocław 2000, 31; E.A. Potempa, *100 lat kalwarii w Piekarach Śląskich*, Usługi Poligraficzno-Wydawnicze Piotr Tyrtania, Piekary Śląskie 1996, 11.

[19] A. Mitkowska, *Polskie kalwarie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, 7 nn.

3. STAN BADAŃ

Stan badań nad kalwariami w Polsce przedstawia się następująco: w naszym kraju zlokalizowanych jest około 40 wielkich kalwarii – obiektów o mocno rozbudowanym programie religijno-pielgrzymkowym, charakteryzujących się wysokim poziomem wykonania poszczególnych kaplic, kościoła głównego, a także duża liczba małych kalwarii – zajmujących niewielkie powierzchnie, sprowadzających swój program pielgrzymkowy do 14 stacji drogi krzyżowej (ze względu na szeroką skalę zjawiska niemożliwe jest dokładne ich oszacowanie)[20]. Dane dotyczące tych obiektów możemy odnaleźć w wielu publikacjach[21].

W przypadku piekarskiego założenia istnieje niewiele materiałów, w których zawarte są fachowe informacje mówiące o nim. W Biurze Ochrony Zabytków w Katowicach (Wojewódzki Konserwator Zabytków) odnaleźć można szczątkowe wiadomości dotyczące kościoła kalwaryjskiego oraz niektórych, zlokalizowanych w fundacji kaplic (niestety, informacje te dotyczą przede wszystkim remontów przeprowadzanych w obiektach)[22]. Istnieje kilka publikacji popularnonaukowych, w których przedstawiona jest sylwetka założenia[23]. Najwięcej danych dostarcza pozycja wydana z okazji obchodów 100-lecia piekarskiej fundacji[24]. Brak natomiast szczegółowych opracowań dotyczących analiz przyrodniczych czy kompozycyjnych. Dlatego też, aby stworzyć projekt założenia, niezbędne okazało się przeprowadzenie własnych, indywidualnych badań. Polegały one na odczytaniu kanwy kompozycyjnej (w oparciu o wizje terenowe i studia historyczne), przeprowadzeniu analiz przyrodniczych, ocenie wartości kulturowych. Dzięki temu udało się uzyskać informacje, które posłużyły do stworzenia koncepcji projektowej.

4. OPIS BADAŃ

W celu sporządzenia prawidłowego projektu rewaloryzacji fundacji kalwaryjskiej należało przeprowadzić analizy kompozycyjno-krajobrazowe. Pozwoliły one na uzyskanie informacji, mówiących m.in. o architekturze kalwarii, cechach stylowych kompozycji ogrodowej, osiach widokowych czy wnętrzach architektoniczno-krajobrazowych. Ważne było także odczytanie programu pielgrzymkowego, czyli sposobu tematycznego doboru stacji[25]. Posiadanie tych danych umożliwiło podjęcie decyzji projektowych oraz określenie klasy i rangi krajobrazowej oraz architektonicznej obiektu.

---

[20] *Ibidem*.

[21] Rozbudowane i szczegółowe analizy, zarys problematyki kalwaryjskiej w Polsce i Europie szczególnie mocno zostały przedstawione w publikacji prof. dr hab. inż. arch. A. Mitkowskiej. A. Mitkowska, *Polskie*…

[22] Materiały z Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, Biuro Ochrony Zabytków w Katowicach. E. Kozłowska, D. Szumilas, *Inwentaryzacja budynku kościoła. Inwentaryzacja budowlana*, Piekary Śląskie 1994, sygn. 5919, 3 n.

[23] Informacji tych dostarczają przede wszystkim przewodniki turystyczne oraz broszury informacyjne. Ks. J. Pawlik, *Piekary Śląskie*…, 31 nn.; *Piekary Śląskie. Plan Sanktuarium wydany z okazji 700-lecia parafii*, broszura informacyjna, ZET, Wrocław 2002.

[24] Monografia wydana z okazji okrągłej rocznicy istnienia kalwarii. E.A. Potempa, *100 lat*…, 11 nn.

[25] A. Mitkowska, *Kalwaria w Werkach pod Wilnem na tle kalwarii polskich i europejskich*, Lettra – Graphic, Kraków 2008, 70.

Kalwaria w Piekarach Śląskich należy do grupy wielkich kalwarii. Kaplice pielgrzymkowe (będące poszczególnymi stacjami Drogi Pojmania, a następnie Drogi Krzyżowej) w bezpośredni sposób nawiązują do męki i śmierci Chrystusa. Towarzyszą im kaplice dodatkowe, związane z postaciami świętych katolickich (np. św. Heleny), oraz zespół kaplic różańcowych. Przebieg tras modlitewnych rozpoczyna się na Rajskim Placu, gdzie witani (a na końcu żegnani) są pielgrzymi.

Badania przeprowadzone na terenie kalwarii, obiekcie należącym do kategorii historycznych założeń ogrodowych, wykazały, że piekarskiej fundacji nie da się w sposób jednoznaczny osadzić w konkretnej epoce stylowej. Wszystkie kalwarie pod względem uzyskania efektu kompozycyjnego i zastosowanego materiału roślinnego posiadają rozwiązania formalne, które powstały poza właściwymi, „oficjalnymi" nurtami sztuki ogrodowej. Realizowały one założenia kompozycyjne istotne dla swojego programu religijno-pielgrzymkowego. Dzięki temu powstawały oryginalne założenia, które dzisiaj możemy określić mianem parków modlitewnych[26].

Kalwaria w Piekarach Śląskich również posiada swój indywidualny program. Powstałe w 2 połowie XIX wieku założenie nie wpisuje się w tendencje stylowe epoki. W okresie tym w sztuce ogrodowej największe znaczenie miało dążenie do rozwiązań opierających się na naturalnych elementach (rzeźba terenu, woda), ale z eliminacją z terenu obiektów budowlano-rzeźbiarskich[27]. Można zatem przyjąć, że kalwaria w pewnym stopniu nawiązuje do ogólnych zasad stylowych, jednak jej szczegółowe rozplanowanie i wyposażenie posiada cechy indywidualne, charakterystyczne tylko i wyłącznie dla niej. Polskie kalwarie, w tym i piekarska, nawiązując do franciszkańskiego umiłowania przyrody, za główne założenie kompozycyjno-stylowe przyjęły swobodne rozplanowanie obiektów, miejsc, elementów symbolizujących Jerozolimę. Wszystko to osadzone w malowniczy sposób w terenie miało ułatwić pątnikom nawiązanie swoistej relacji z Bogiem. Wspomniana topografia wymuszała rozkład najważniejszych elementów związanych z życiem i męką Chrystusa. W Piekarach Śląskich za rozmieszczenie poszczególnych kaplic i układ ścieżek odpowiedzialny był ojciec Władysław Edward Schneider, franciszkanin, który przez kilka lat przebywał w Ziemi Świętej.

Układ związany z istniejącą rzeźbą terenu doprowadził do wykreowania projektu uwzględniającego główne elementy istniejącej kompozycji (geometrycznej oraz swobodnej). Jej centralny punkt stanowi wierzchołek Cerekwicy, ze znajdującym się na nim kościołem kalwaryjskim – dominantą treściową i kompozycyjną (Il. 1). Od niego to wytyczono w układzie promienistym odcinki okręgów.

Na podstawie tych odcinków wyznaczono w terenie fragmenty tras pielgrzymkowych, zgodnych z ustalonym programem religijnym. Drogi zostały wpasowane w charakterystyczne zagłębienia terenowe występujące na stokach wzgórza. Zaakcentowano elementy geometryczne w postaci: głównej alei prowadzącej do kościoła kalwaryjskiego, osi widokowych związanych z jego bryłą, a także nasadzeń podkreślających przebieg trasy, związanej z obchodem kaplic różańcowych. Układ swobodny został podkreślony m.in. za pomocą łąk, znajdujących się między poszczególnymi zadrzewieniami[28].

---

[26] A. Mitkowska, *Kalwaria w Werkach*…, 90 n.

[27] L. Majdecki, *Historia ogrodów*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, 302.

[28] B. Łebzuch, *Śląska Jerozolima – rewaloryzacja Kalwarii w Piekarach Śląskich*, praca magisterska, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, Kraków 2013, 54 nn.

5. WYNIKI

Koncepcja projektowa zakładała przywrócenie (w oparciu o odczytane fazy kompozycyjno-stylowe) zatartych układów, uczytelnienie istotnych fragmentów kompozycji, uzupełnienie bądź wymianę roślinności, jak też wprowadzenie nowych elementów architektonicznych (Il. 2).

Korekcie uległa komunikacja, która polegała na ponownym wyprofilowaniu ścieżek i alei oraz zmianie szerokości niektórych z nich. Przeprojektowaniu poddano także aleję prowadzącą do kościoła (dodano kwietniki, elementy małej architektury – symboliczne bramy) oraz niektóre place (przed wejściem głównym prowadzącym na teren kalwarii oraz przed kaplicą VI Stacji Drogi Krzyżowej).

Odpowiednim działaniom poddano również zieleń obecną w projekcie. Usunięto rośliny będące w złym stanie fitosanitarnym, zacierające historyczny układ założenia, samosiewy oraz te, które zostały posadzone w niewłaściwy sposób. Jak już wspomniano, odtworzeniu uległy nasadzenia alejowe, np. w rejonie kaplic różańcowych (ramujące Drogę Różańcową, akcentujące i jednocześnie ocieniające place przed kaplicami). Uczytelniono wnętrza architektoniczno-krajobrazowe. Uporządkowano rejon Góry Oliwnej, łąk i otoczenie kaplic. Za pomocą zieleni oddzielono strefę użytkową (sanitarną) od właściwego terenu kalwarii. Wprowadzono nowe grupy krzewów. Najwięcej posadzono ich w zachodniej części kalwarii (rejon placu wejściowego). Zaproponowano system oświetlenia, pozwalającego na swobodne poruszanie się po terenie parku pielgrzymkowego po zmroku. Podświetlono kaplice, kościół i solitery[29]. Wszystkie zabiegi projektowe odbyły się w oparciu o uwzględnienie potrzeb wynikających z badań, mających na celu poszanowanie zastanych wartości.

6. PODSUMOWANIE

Do opracowania właściwej koncepcji projektowej rewaloryzacji założenia kalwaryjskiego niezbędne okazało się przeprowadzenie wielu badań. Na podstawie przeprowadzonych obserwacji wnioskuje się, że teren piekarskiej fundacji odznacza się wysokimi wartościami historycznymi, kulturowymi – zarówno lokalnymi, jak i ponadlokalnymi. Razem z bazyliką tworzą jeden z bardziej malowniczych i harmonijnych elementów miejscowości.

Obszar ten jest też największym założeniem zakomponowanej zieleni w mieście, stając się jednym z ulubionych miejsc spacerowych piekarzan. Co istotne, także przebywające na obszarze miasta zwierzęta mogą znaleźć tu schronienie (kalwaria jest obszarem bytowania i rozrodu wielu gatunków, zwłaszcza ptaków, inne zaś wykorzystują jej zielone tereny w celach migracyjnych). Ponadto stanowi ona ciekawy kompleks, zawierający obiekty reprezentujące zróżnicowane style architektoniczne (element dydaktyczny). Kalwaria w Piekarach Śląskich posiada jeszcze jeden rodzaj wartości – wartość niematerialną, związaną z symboliką tego miejsca, jak i całego sanktuarium. Fundacja kalwaryjna to przede wszystkim miejsce, gdzie każdy wierny może indywidualnie (i grupowo) pomodlić się, zastanowić nad tajemnicą własnego zbawienia[30].

Przedstawiony artykuł powstał w oparciu o pracę magisterską B. Łebzuch, pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. A. Mitkowskiej oraz dr inż. arch. K. Łakomy, wykonaną na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej w 2012/2013 r.

---

[29] *Ibidem*, 73 n.

[30] *Ibidem*, 70 n.